

A MADUREZ POÉTICA DE DÍAZ CASTRO: ANOS 80

Xosé Manuel Salgado
Universidade de Santiago de Compostela

Resumo: Reflexiona o autor sobre a personalidade literaria de Díaz Castro, unha das grandes voces líricas galegas, aínda que, ó seu xuízo, o poeta lugués segue a ser un poeta de minorías. Pensa que *Nimbos* marca a madurez poética do autor, poemario que considera todo un “clásico”, libro que contextualiza no seu tempo, menciona as posibles razóns que moveron a Galaxia a publicalo e refírese así mesmo, á recepción que tivo no seu momento. Alude a *Follas verdes* e *Follas ô vento*, dous libros de versos que permaneceron inéditos ata este ano 2014, interrogándose sobre se arrequecen en algo a figura do seu creador. Finalmente, fala do seu contacto persoal co poeta, cando este, nos momentos crepusculares da súa vida, foi rescatado para a poesía galega a través das páxinas da revista *Dorna*, comezando una nova andadura que considera enormemente frutífera.

Abstract: This paper aims to be a reflection on the literary personality of Xosé M.ª Díaz Castro, a poet little know by the general public but one who stands among the greatest voices of Galician poetry. Here it is argued that his book *Nimbos* is a truly “classic” that marks the full poetical maturity of his creator. In these pages the book is put in the context of the time of its publication by the Editorial *Galaxia* and the reception of the poetry of *Nimbos* is also mentioned. The paper alludes to two further poem books, *Follas verdes* and *Follas ô vento*, which remained unpublished until 2014, and tries to evaluate their contribution to the literary work of Díaz Castro. Finally the author of the present essay coments on his personal relationship with the poet when in the last years of his life Díaz Castro began a new and fruitful poetical career through the pages of the literary magazine *Dorna*.

Palabras chave: Xosé M.ª Díaz Castro, madurez, *Nimbos*, *Follas verdes*, *Dorna*.

Key words: Xosé M.ª Díaz Castro, poetical maturity, *Nimbos*, *Follas verdes*, *Dorna*.

Antes de pasar a desenvolver-lo tema que nos foi encomendado, quixeramos significar de modo especial, o noso agradecemento á Academia Galega por contar con nós para participar nesta xornada que vai ter coma protagonista a Xosé María Díaz Castro, circunstancia que tamén nos vai permitir contactar con todos aqueles que teñen algo que dicir sobre a persoa e maila obra deste home, un grandísimo poeta que se converteu neste ano que agora remata en indiscutible protagonista. Mais témo-lo presentimento, e non queremos deixar pasar a ocasión de advertilo, de que a pesar de tales fastos, Díaz Castro vai seguir sendo un poeta, non digamos secreto ou clandestino, pero si un poeta de poucos. Oxalá o tempo se encargue de quitárno-la razón.

Mais se hai un intre expresabámo-lo noso máis sincero recoñecemento á Institución que hoxe nos acolle, non quixeramos obviar un certo sentimento de perplexidade ó ter que responder ó título proposto á nosa intervención, rótulo que trae ás nosas mentes a cabeceira do xornal *El Pensamiento Navarro* que se convertera para Pío Baroja no máis logrado exemplo de oxímoron. Tempo haberá para a pertinente aclaración.

Por indicación e asiado consello de Aquilino Iglesia Alvariño, foi González-Alegre, editor e director da revista de poesía *Alba*, quen fixo circular con éxito inmediato aínda que minoritario, os primeiros poemas coñecidos do noso poeta na súa revista. A primeira contribución de Díaz Castro a *Alba* é o poema “Oración pol-os tolos” que ve luz no número 3 desta publicación (1948-1949). Logo, Fernández del Riego, en 1955, tivo o acerto de recoller un mangado dos seus versos –sete poemas en concreto– e incluílos no volume IV da súa *Escolma de Poesía Galega*, o que lle valeu ampliar o número de lectores. E xa en 1961 aparece *Nimbos*, libro emblemático na República das nosas letras e a partir de entón, como escribe Méndez Ferrín, “foi Díaz Castro un facho de luz para moi poucos, una dimensión nova e radical da fala galega, quen mellor definiu a substancia da nostalgia e o lantexar misterioso da Terra” (1990b).

Paga a pena volver por un intre os nosos ollos ó ano da aparición do poemario para reparar nunha circunstancia que nos parece de sumo interese. Para os ventos que daquela zoaban, 1961 non é un ano que poidamos cualificar de estéril para a produción poética galega pois son cinco os libros de versos que se presentan perante o público: *Salterio de Fingoi* de Carballo Calero; *Bailada dos anxos* de González Garcés; *Lanza de soledá* de Aquilino Iglesia Alvariño; *Os namoros* de González-Alegre e *Por una terra apremiada* de Santamarinha Delgado, poemarios de suficiente entidade todos eles aínda que é certo que son inferiores ó que agora é obxecto da nosa atención. Cómpre sinalar por outra banda que, agás os libros de Carballo Calero e o de González Garcés que aparecen editados na colección Salnés, os outros tres xorden en selos editoriais alleos ó círculo de Galaxia. Se a isto

engadímo-lo feito de que, coa soa excepción de Novoneyra, os poetas máis novos –Manuel María, Fernández Ferreiro, Ramón Lorenzo, Méndez Ferrín, Bernardino Graña e Alexandre Criebeiro– fixeran a súa pública aparición con poemarios á marxe do mundo Galaxia, se esta editorial pensaba seguir publicando poesía, é lóxico que procurase un nome que solucionase do xeito máis satisfactorio posible o seu cometido. E a maquinaria editorial de Galaxia, debidamente engraxada, púxose en marcha, apremiando de xeito frenético a Díaz Castro a escribir un libro de versos, proceso que coñecemos en todo o seu desenvolvemento e que aparece descrito de forma minuciosa e con todo luxo de detalles por Armando Requeixo (Requeixo 2014). Díaz Castro pasaría así a deixar de ser un poeta solitario que posúe un control absoluto sobre a súa obra para entrar no mundo doutras xentes con intereses distintos. Porque é evidente que na interacción que ten lugar no proceso de edición dun libro, este multiplica os seus significados, adquire novos sentidos e pasa de ser una fantasía individual a ser un soño colectivo, soñado por persoas descoñecidas en lugares completamente ignorados polo autor.

E se a maquinaria editorial de Galaxia funcionou con precisión matemática para a posta en circulación do volume, en nada desmerece a esta a recepción que tivo *Nimbos*. Imprimido nos mes de xullo aínda que distribuído en setembro, o libro foi saudado entusiasticamente ó pouco da súa saída e foino non por vulgares comentaristas senón pola elite intelectual galega do momento: Xosé María Álvarez Blázquez (1961), Carballo Calero (1961) e Vicente Risco (1961). Aínda que aparecida a comezos do ano seguinte, mención especial merece a recensión que fixo da obra Otero Pedrayo, una verdadeira perla ensaística saída do obradoiro do rigoroso, atento e perspicaz lector que foi sempre o polígrafo ourensán (1962).

Se a posta en escena foi coidada con todo o esmero, sendo así mesmo espléndida a súa acollida, cabería preguntármonos agora, por que *Nimbos* demorou a súa recepción entre o “público”? Coidamos que a resposta vén dada pola eclosión doutro fenómeno literario que se chamou *Longa noite de pedra*, emblemático poemario de reivindicación social que dende o momento da súa irrupción se converteu nun auténtico reclamo para o público galego e non galego –aínda hoxe nas Historias da Literatura española e mesmo nos libros de Historia é común a referencia ó franquismo como “la larga noche de piedra”– e que mesmo chegou a facer sombra a outro dos grandes libros poéticos de noso, como é *Palabra no tempo* de María Mariño, que ve luz un ano despois do do poeta de Celanova e que por certo, está prologado por Otero Pedrayo. Cómpre dicir a este respecto, que o tema da reivindicación social, tampouco vai ser alleo ó poemario de Díaz Castro, como moi ben souberon ver no seu momento Xosé María Dobarro (1977) e o propio Carballo Calero (1982).

Mais, deixemos polo de agora acougar a *Nimbos*. Mercé ó esforzo e teimosía de Armando Requeixo, dispoñemos hoxe de dous poemarios de Díaz Castro que

se crían perdidos, *Follas verdes* e *Follas ô vento*, versos de xuventude e que, precisamente, ven luz neste seu ano. É opinión común que poucas veces se adoita identificar obra póstuma con obra mestra; o póstumo vén ser sinónimo de borrador extraviado, de manuscrito rexeitado e descuberto entre os papeis amontoados do creador; en todo caso, resto de serie, residuo co que prolonga-la gloria literaria que arrebatou a morte ou testamento traizoado. Nós, que examinamos coidadosamente o primeiro dos poemarios, afirmábamos noutro lugar —afirmación que podemos facer tamén extensible a *Follas ô vento*— que

Follas verdes é un poemario representativo da prehistoria do excelente poeta que chegaría a ser Díaz Castro, una etapa na que alguén que acaba de ingresar na mocidade se manifesta cun vigoroso e torrencial pulo creador, evidente contrapunto coa delonga que evidencia un xa maduro Díaz Castro para entregarse ó labor poético. Obra xa que logo, dun rapaz extraordinariamente sensible, cheo de entusiasmo e ardentía, pero que apenas bota luz sobre o universo poético que vai alcanzar total plenitude en *Nimbos* (Salgado 2014: 14).

Hoxe sabemos que *Nimbos* é un libro moi meditado, produto dun longo proceso de elaboración de máis de trinta anos e se un autor tan coidadoso deixaba poemas seus sen publicar, era porque o seu gusto persoal, a súa autocrítica e o seu sentido da composición, claramente visible na colectánea da que estamos a falar, os rexeitaba. Escollía ben os poemas que publicaba e esquecía os que merecían ser esquecidos. Non era un autor ó que lle caesen os poemas da mesa de traballo e quedasen extraviados entre os papeis. E nestes poemas agora dados a coñecer, é certo que hai momentos nos que semella que vai despega-la inspiración mais, en calquera caso, os momentos líricos que despuntan algún destes versos, están lonxe —moi lonxe, atrevémonos a dicir— dos grandes momentos da poesía diazcastriana.

É obvio que a traxectoria poética de Díaz Castro non se circunscribe unicamente a *Nimbos* nin remata nin se esgota con este poemario pero non é menos evidente que *Nimbos* é o seu froito máis prezado. *Nimbos* é una obra redonda, perfectamente rematada; en nada semella pois, unha montaña rusa con altos cumes e súbitos descensos nin a unha ducha coma esas dos escoceses que alternan frío e calor. E diríamos máis: ninguén puido chegar a una perfecta formulación da *con-ciliatio* como el fixo en “Esmeralda” como tampouco ninguén soubo expresar esa visión fatal e estéril da vida galega como a que se evidencia no tan traído e levado “Penélope”. Se se nos permite una comparación, aínda que só sexa por mero didactismo, *Nimbos* viría representar na nosa literatura o que *Les fleurs du mal* significan nas letras francesas, libro que eleva a Baudelaire ó cume máis alto das letras universais, un posto que alcanzaría por ter escrito, soamente, algúns dos poemas

que figuran no volume; pénsese, por exemplo, en “Lalbatros”, “Correspondances” ou “Une charogne”. “Estes versos xa que logo –como escribiu Méndez Ferrín–, sobrevivirannos a todos e pasarán aos séculos futuros coma un dos cumios líricos da nosa lingua e de todos os tempos” (1990a).

Mais ningún libro, por espléndido que sexa, está rematado de facer. Un libro é un obxecto morto que soamente cobra vida no intre en que un lector se solaga nel e intervén, activamente, facéndoo seu. Se non existe o lector, non hai rexurdimento, non hai milagre porque a literatura endexamais é monólogo senón un diálogo, un segredo compartido entre dúas intimidades. Como lectores que fomos e que somos de *Nimbos*, parécenos oportuno chama-la atención sobre o feito de que nestes versos, aínda cando falen do máis cotián, das cousas de máis preto, hai sempre un impulso que eleva a palabra ó transcendente, un impulso, poético, a dicir un algo máis do que nunha primeira lectura, ou una lectura superficial, o poema parece dicir. E con relación a isto que acabamos de manifestar, cremos que non se nos pode cualificar de ousados se hoxe nos referimos a *Nimbos* coma un clásico, xa que, pola nosa experiencia de docente, estamos convencidos de que posúe o que Kermodé chamaba *textual patience*, é dicir, a capacidade dunha obra para lograr que cada xeración a interprete á súa propia satisfacción, aínda que sexa moitas veces de modo diferente. E é que, como pensaba Calvino, “un clásico é un libro que endexamais remata de dici-lo que ten que dicir” (1995: 15).

Chegados a este punto e retomando as nosas palabras iniciais, cremos que a “madurez poética” de Díaz Castro culmina en 1961 cando nos fixo entrega do seu froito máis en sazón e ó tempo imperecedeiro. Mais se o termo “madurez” o asociamos a una etapa vital, correspondente xa ós anos crepusculares da súa vida, fanse necesarias algunhas moi breves reflexións por parte de quen foi membro do Consello de Redacción de *Dorna*, revista coa que Díaz Castro mantivo unha fraternal relación. E permítannos que estas consideracións se cinxan, non tanto ó feito literario en si senón máis ben á esfera persoal, ó máis íntimo daquel home que endexamais oficiou de poeta; “un home –e facemos nosas as palabras de quen hoxe preside esta centenaria Institución– tan sobrio e tan pouco mundano que non soubo de loureiros nin de homenaxes” (Alonso 1987: 17). Mais hai algo que non desexamos que quede no esquecemento. Se hai uns intres acudiamos a Baudelaire en procura de axuda, quixeramos agora convocar a Pondal, non porque a obra do de Ponteceso sexa un hipotexto da do noso poeta –razón de todo pertinente de acudirmos a Rosalía de Castro–, senón para significar una actitude similar en ámbolos dous poetas. Como é sabido, consonte ía decorrendo a súa vida, Pondal mostrou unha inequívoca e decidida intención de ser poeta en galego e pódese dicir que despois da aparición de *Queixumes*, a poesía de Eduardo Pondal como poeta en castelán é claramente circunstancial, cinxíndose unicamente a aquel “Himno al besugo”,

que, por certo, aparece asinado por Arístides Valtierra. Pois ben, Díaz Castro, aquel home familiarizado con tantas linguas, sentiuse totalmente satisfeito por verter nas páxinas de *Dorna* poemas que con anterioridade non escribirá na nosa lingua e a este respecto, non quixeramos esquecernos dun fermosísimo poema, esteticamente á altura de calquera dos de *Nimbos*, que el traduce para a nosa revista; trátase do poema “Rolando” –*Dorna* 11, xaneiro de 1987–, o “Rodando” que escribirá anos atrás en castelán.

Como xa quedou dito, Díaz Castro foi un home que pasou pola vida fuxindo do falso prestixio, da vaidade e da ostentación pois endexamais formou parte do grupo daqueles escritores que traballaban para a súa propia galería, o que por outra banda impediu e imposibilitou un maior coñecemento e por ende, recoñecemento, da súa obra. “Díaz Castro –deixou escrito o chorado Francisco Fernández del Riego– cantou desde o centro do home e a súa emoción: do home puro, inmune por natureza ás especulacións, ás estratexias que informaban o que se deu en chamar *política literaria*” (2006). Pois ben, dende o comezo da nosa andadura en *Dorna*, fomos plenamente conscientes de que vivíamos nunha nación na que uns poucos, mediocres bastantes deles, levaban sempre os loureiros do triunfo; por iso estivo entre os nosos cometidos, tentar de recuperar algúns nomes confinados pouco menos que nunha nota a pé de páxina nos manuais literarios. É un deses nomes relegados ó case absoluto esquecemento foi o de Xosé María Díaz Castro, rescatado para a historia literaria a partir do número 6 da nosa revista; era o Día das Letras Galegas de 1983, día no que se honraba a memoria doutro poeta lugués, Manuel Leiras Pulpeiro, xa saben, aquel que “amou a verdade e practicou o ben”.

Da relación de Díaz Castro con *Dorna* xa nos temos ocupado noutro lugar e non é momento pois, de volver repetir de palabra o que deixamos significado en letra impresa (Salgado 1991). Unicamente e para rematar xa a nosa intervención, só queremos dicir que daquela época de *Dorna* quedou a lembranza dun home que, afastado de Galicia durante unha grande parte da súa vida e liberado de tantos esforzos para sacar adiante unha familia, o que sen ningunha dúbida lle impediu a estabilidade para crear e promociona-la súa obra, semella que revivía ó noso carón, que se fundía de novo coa Terra con pulos anovados e ilusións renacidas e aínda que quedara atrás a primavera, gastado xa o tempo co xornal de moitos sábados, o sol que alumeaba a súa espera, ía iluminar tamén a súa inmortalidade.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Alonso Montero, Xesús (1987): “Dúas palabras sobre o poeta Xosé María Díaz Castro”, en *Homenaxe a Xosé M.ª Díaz Castro*. Guitiriz: Asociación Cultural Xermolos, 14-17.
- Álvarez Blázquez, Xosé María (1961): “Un libro luminoso”, *Faro de Vigo* 15/X/1961.
- Calvino, Italo (1995): *Por que leer los clásicos*. Barcelona: Tusquets.
- Carballo Calero, Ricardo (1961): “Un poeta legible”, *Faro de Vigo* 20/X/1961.
- (1982): “Introducción”, en Xosé María Díaz Castro, *Nimbos*. Madrid: Editora Nacional, 7-17.
- Dobarro Paz, Xosé María (1977): “Díaz Castro, Xosé María”, *Gran Enciclopedia Gallega*. Vol. IX. Xixón: Silverio Cañada Editor, 75-76.
- Fernández del Riego, Francisco (2006): “Díaz Castro, medio esquecido”, *La Voz de Galicia* 3/VI/2006.
- Méndez Ferrín, Xosé Luís (1990 a): “Homenaxe a Díaz Castro”, *Faro de Vigo* 30/IV/1990.
- (1990 b): “Un adeus a Díaz Castro”, *Faro de Vigo* 8/X/1990.
- Otero Pedrayo, Ramón (1962): “*Nimbos* de Díaz Castro”, *La Noche* 11/VII/1962.
- Requeixo Cuba, Armando (2014): *A poesía en galego de Xosé María Díaz Castro: estudo e edición crítica*. Santiago de Compostela: Universidade. Tese de doutoramento.
- Risco, Vicente (1961): “*Nimbos* de Díaz Castro”, *La Región* 19/X/1961.
- Salgado Rodríguez, Xosé Manuel (1991): “Díaz Castro e *Dorna*. A creba dun silencio”, *Dorna* 17, 23-32.
- (2014): “Na amañecida de *Follas verdes*”, en Carmen Blanco e Xosé M. Salgado (eds.), *Día das Letras Galegas 2014. Xosé María Díaz Castro*. Santiago de Compostela: Universidade.